

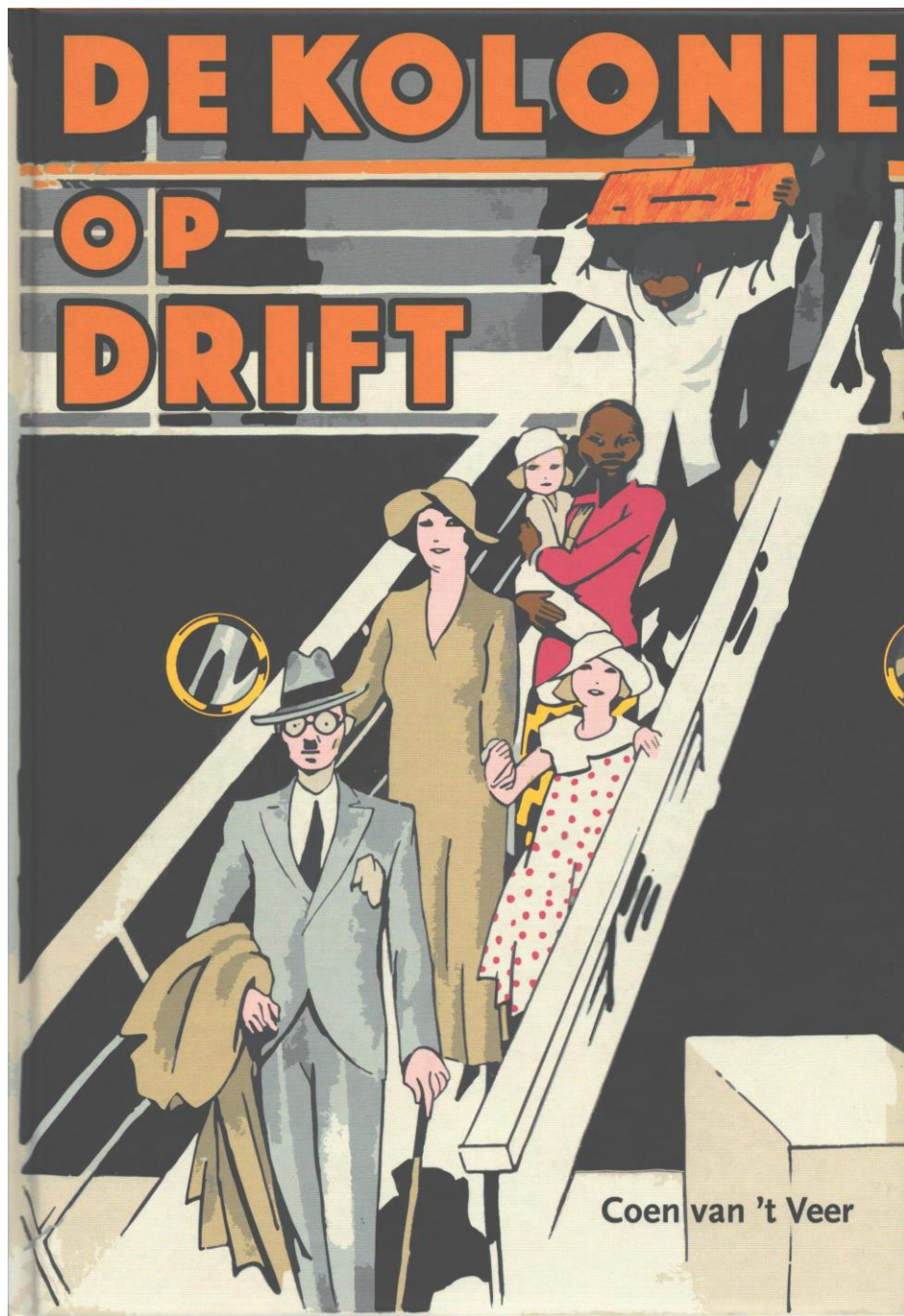
Gábor Pusztai

Koloniaal worden

Coen van 't Veer: *De kolonie op drift. De representatie en constructie van koloniale identiteit in fictie over de zeereis tussen Nederland en Nederlands-Indië (1850–1940)*.

Hilversum: Verloren, 2020.

De auteur, Coen van 't Veer (1968) koos een onderwerp voor zijn dissertatie dat aan de ene kant nog nooit op die manier werd onderzocht, aan de andere kant interessant, boeiend en in de belangstelling van het wetenschappelijk onderzoek naar (post)koloniale literatuur stond. Fictieve reisteksten tussen 1850 en 1940 zijn de basis van het onderzoek. Een tijd wanneer veel in de kolonie en in de wereld gebeurde. In Europa waren een reeks revoluties in 1848 met de nodige politieke aardverschuivingen net voorbij. De nationale staten kregen vorm. Het cultuurstelsel op Java vierde hoogtij, de kolonie werd 'gepacificeerd'. In tegenstelling tot de Europese politiek van Nederland, dat een zekere verwaande morele verhevenheid toonde, neutraliteit en pacifistisch gericht was, zagen we Nederland als agressieve koloniaalmacht in Azië. Naast een hele reeks kleinere oorlogen en opstandjes was de Atjeh-oorlog (1873–1903) in die periode gaande. Een dubbele moraal van de toenmalige Nederlandse politiek dus. Technische vernieuwingen en het Suezkanaal, toenemende Europese bevolking in de kolonie en liberalisatie. De ethische politiek, de ontwaking van Azië, de Eerste Wereldoorlog en zijn gevolgen, nationalisme en onafhankelijkheidsstreven, polarisatie van de koloniale maatschappij, steeds bittere tegenstellingen tussen kolonisator en gekoloniseerde. Een bewogen tijd, waarvan je ook in de onderzochte teksten iets terug kunt vinden.

Van 't Veer onderzocht, de ondertitel zegt het al, hoe in deze teksten de koloniale identiteit gerepresenteerd en geconstrueerd werd. De teksten beschrijven niet alleen, ze zijn ook constructies van denkbeelden, ideeën van hiërarchische machtsverhoudingen. Mensen die in Rotterdam of Amsterdam aan boord stapten om naar de Oost te gaan, ondergingen tijdens de reis een soort transformatie. Ze kwamen van een verzuilde, maar toch verlichtte, egalitaire maatschappij met een parlementaire democratie en stapten enkele maanden of weken later aan wal in een koloniale maatschappij met rassenscheiding, quasi-apartheid, een samenleving die door discriminatie en racisme doordrongen was, zoals alle koloniale maatschappijen. Deze overgang moet niet voor iedereen zonder slag of stoot gegaan zijn, maar de meerderheid van de nieuwkomers paste zich snel aan en vond zichzelf in een nieuwe rol. Tijdens de reis werden de 'baren' klaargestoomd voor de overschakeling. De mensen aan boord vormden eigenlijk, zoals Van 't Veer het ook schrijft, de koloniale maatschappij in het klein: 'de kolonie in een notendop' (p. 15). Het schip was een *contact zone* waarin de figuranten steeds weer werden geconfronteerd met 'de ander', met zichzelf, met stereotypen, met asymmetrische vergelijkingen, met binaire opposities en met de hiërarchie. Hierdoor werd de identiteit gevormd van de personages. Door te botsen met 'het vreemde' (een niet-ik) wordt de ik, de eigen identiteit bepaald en in zijn rol, op zijn plaats in de hiërarchie bevestigd. Van 't Veer schrijft:

'Belangrijk daarbij is dat de koloniale identiteit ontstaat in een „koloniaal discours”, waarin een koloniaal ideaal, een koloniale standaard, wordt gepropageerd. De superioriteit van de westerse, witte, christelijke, mannelijke, heteroseksuele, bezittende elite wordt bevestigd, en aan deze maatschappelijke „toplaag” worden de plicht en het recht toebedeeld om te heersen over „de Ander”, die automatisch als inferieur wordt gerepresenteerd.' (p. 15.)

De passagiers van een schip aan het begin van de onderzochte periode werd ongetwijfeld meer tijd gegund om een echte koloniaal te worden. De reis duurde in 1850 namelijk wezenlijk langer dan na 1869 toen het Suezkanaal werd geopend. Voor 1869 moesten de (zeil)schepen nog via de Kaap de Goede Hoop varen en waren zeker zes maanden onderweg voordat ze Batavia hadden bereikt. Via het Suezkanaal was de reis wezenlijk korter en met een stoomschip ook nog sneller. De passagiers van zo een stoomschip hadden maar ongeveer vijf weken de tijd om rasechte koloniaal te worden. Deze metamorfose werd bij de meesten met succes voltrokken.

De auteur laat zien dat in de onderzochte periode ten opzichte van deze aanpassing een zekere verschuiving waarneembaar is. Tot ca. 1895 werd een zekere acculturatie verwacht van de Europeanen, maar na 1895 tot 1925 was de identiteit van de kolonisator zo wit en zo westers mogelijk. Na 1925 klinkt wat kritiek door wanneer de minder ontwikkelde witte burgers van de middenklasse worden beschreven aan boord, die tijdens de reis vooral hun driften en frustraties proberen uit te leven. Deze gebeurtenissen werden in de boeken soms zonder omhaal beschreven, soms slechts subtiel aangeduid. Dat de mensen aan boord zich anders gedroegen dan thuis in Nederland de norm was, werd in *Tropische zoutwaterliefde* op de volgende manier beschreven:

’En we hebben eenmaal koloniën. Dus hebben we boten. Dus bestaan er altijd mensen die voor enige tijd achter de tralies van deze drijvende Palacekrankzinnigengestichten worden opgesloten en die dingen doen, welke ze onder normale omstandigheden niet zouden hebben gedaan. En die een normale mens ook zeker nooit zou doen. Onder anderen [sic] verliefd worden op de vrouw die niet zijn werkelijke teeltkeuze is.’

Coen van ’t Veer had een werkelijk spannend corpus gekozen: boeken van bekende en haast onbekende auteurs die zelden tot nooit onderwerp van wetenschappelijk onderzoek waren. De postkoloniale literatuurkritiek als onderzoeksmethode bood de mogelijkheid om de teksten kritisch onder de loep te nemen en met het postkoloniale terminologieapparaat aan te tonen waar stereotypen, hiërarchieën en koloniale structuren worden bevestigd. De structuur van het boek is helder, de argumentatie duidelijk, in de voetsporen van Said, Spivak, Boehmer en Bhabha wordt de postkoloniale theorie prima in de praktijk omgezet. Het is allemaal keurig gedaan. Maar het boek had waarschijnlijk spannender kunnen worden als niet alleen de bevestiging van de stereotypen, maar ook de eventuele ontkrachting ervan in de tekst een plaats had gekregen. Als niet alleen het koloniale van de teksten was ingehamerd, maar ook de plekken in de tekst naar voren waren gehaald waar deze hiërarchie eventueel wordt omgedraaid, wanneer stereotypen worden afgebroken, wanneer de westerse superioriteit even uit balans raakt, wanneer vastgeroeste structuren worden tegengesproken, wanneer de verteller of de tekst zich (per ongeluk) tegensprekt, uit zijn rol valt. Als er ondanks de koloniale strekking van de hoofdlijn een zachte tegenstem waarneembaar is. Zulke plekken zijn ook in de meeste koloniale teksten te vinden, als je er bewust naar zoekt. Het is bijna natuurlijk dat in de koloniale tijd, in koloniale teksten, geschreven door kolonialen, koloniale structuren worden geconstrueerd en bevestigd, maar de spannendste

zoektocht is – volgens mij althans – als in deze teksten even een postkoloniale stem wordt gevonden. De stem van de twijfel moet ook een kans krijgen, beter gezegd, wij moeten ernaar streven de stem van de twijfel een kans te gunnen. Pas dan wordt mijns inziens het beeld volledig, pas dan kunnen we het complete proces van ‘koloniaal worden’ begrijpen.